

DOOR HERMINE VAN DER DOES

WIE EEN KERK OF OPENBAAR GEBOUW UIT DE WEDEROPBOUWPERIODE BINNENSTAPT, KAN VERRAST WORDEN DOOR MUREN DIE ZINDEREN VAN KLEUR. GEEN KLASSIEK GLAS IN LOOD, MAAR GLAS IN BETON: DIKKE STUKKEN GLAS GEGOTEN IN EEN BETONNEN RAAMWERK. HET RESULTAAT IS ROBUUST EN MODERN, EN HET LICHT DAT ERDOORHEEN VALT IS INTENSER EN DIEPER VAN KLEUR DAN BIJ GLAS IN LOOD.

Deze kunstvorm ontstond in de vroege 20e eeuw en kreeg in Nederland een bijzondere rol tijdens de wederopbouw. Glas in beton werd een nieuwe techniek die symbool stond voor vernieuwing en vooruitgang. Het bracht gekleurd licht in een tijd waarin het land letterlijk en figuurlijk opnieuw opgebouwd moest worden.

INVLOED FRANSE PIONIERS

De techniek kent voorlopers in het Midden-Oosten, waar vanaf de 17e eeuw glasstukjes in mortel werden gedrukt. In Europa werd glas in beton ontwikkeld als *Dalles de*

Verre, letterlijk 'glasplaten'. Het ging om zware glastegels van circa 20 bij 30 centimeter en 2,5 tot 3 cm dik, die gezaagd of gekapt konden worden.

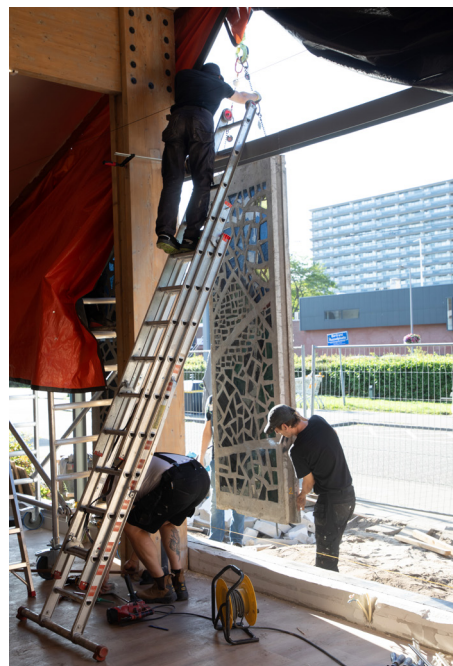
In Frankrijk kreeg de techniek bekendheid door pioniers als **Auguste Labouret** (1871-1964), die rond 1929 de methode ontwikkelde, en later door kunstenaars als **Fernand Léger** (1881-1955) en **Henri Guérin** (1929-2009). Zij experimenteerden met dikke glastegels die met cement of hars in betonnen raamwerken werden geplaatst. Hun ramen in kerken en kapellen lieten zien hoe glas in beton een monumentale en moderne uitstraling geeft. Nederlandse kunstenaars lieten zich inspireren door

deze Franse experimenten en pasten de techniek aan de lokale bouwpraktijk aan. Glas in beton werd hier vaak onderdeel van de architectuur zelf. De 'negatieve ruimte' in beton werd een tekenend element, vergelijkbaar met de rol van de loodlijn in glas in lood.

MONUMENTALE KUNST VOOR IEDEREEN

Tussen 1946 en 1965 verrees een miljoen woningen en publieke gebouwen. Het land herrees uit de oorlog en kreeg de bijnaam *Herrijzend Nederland*. Naast woningen kwamen er scholen, ziekenhuizen, kerken, fabrieken en kantoren. Kunstenaars wil-

GEKLEURD LICHT IN STEEN

Herplaatsing glas-in-beton-gevel *De doortocht van het volk Israël door de Rode Zee* (1964) van Johan Verheij in juli 2025 in de kerk van de Evangelische Gemeente Ommoord aan de Bertrand Russellplaats 3-5 in Rotterdam; 14 panelen, totale lengte 11 meter, hoogte 3 meter. Herplaatst op deze locatie na sloop van de oorspronkelijke Vredevorsterkerk in Schiebroek. Foto's Henk Snaterse

den deze nieuwe gebouwen voorzien van kunstwerken, zodat mensen op een laagdrempelige manier met kunst in aanraking zouden komen. In 1951 werd de procentageregeling ingevoerd: anderhalf procent van de bouwsom van overheidsgebouwen werd gereserveerd voor kunst. Dat leverde monumentale werken op: mozaïeken, reliëfs, fresco's, sgraffiti en glas-in-betonramen. Vaak groot van formaat en vast verbonden aan de architectuur. Glas in beton paste daarbij: beton, staal en glas als materialen van vooruitgang. Kunstenaars als **Daan Wildschut** (1913-1995), **Berend Hendriks** (1918-1997), **Louis van Roode** (1914-1964), **Jan Dijker** (1913-1993), **Max Reneman** (1915-1994) en **Karel Appel** (1921-2006) gebruikten de techniek.

VOORBEELDEN IN NEDERLAND

- **Rotterdam, Evangelische Gemeente Ommoord** - Johan Verheij (1906-1975), *De doortocht van het volk Israël door de Rode Zee* (1964). Elf meter breed, drie meter hoog. Herplaatst na sloop van de oorspronkelijke kerk.
- **Heerlen, St. Annakerk** - Daan Wildschut gaf de kerk in 1953 ramen van glas in beton. Het is één van de eerste volledig betonnen kerken, de bouw werd met argusogen bekeken. De Katholieke Kerk zag beton lange tijd als een onedel materiaal.
- **Leiden, Belastingkantoor** - Jan Meine Jansen (1918-1995) maakte in 1966 een glas-in-betonwerk van 17 meter hoog en zeven meter breed, het grootste van Nederland. Het beslaat vijf verdiepingen en wordt bedreigd door sloop. De Werkgroep Monumentale Kunst (WMK) pleit voor behoud.
- **Rotterdam, Sint-Bavo Pendrecht** - Architect Harry Nefkens (1918-1995). Hij brak radicaal met de traditionele katholieke kerkbouw. De zuidgevel bestaat uit een glas-in-beton wand van Bob Zijlmans (1918-1992)
- **Rotterdam, Theater Hofplein** (1970) - Karel Appel maakte een kleurrijk werk van 24 meter breed en zeseneenhalve meter hoog.
- **Rotterdam, Stationspostkantoor** (1959) - Louis van Roode maakte een glas-in-betonkunstwerk aan de buitengevel dat zich uitstrekt over vijftien verdiepingen.

WERKGROEP MONUMENTALE KUNST (WMK)

Veel van deze kunstwerken zijn verdwenen door sloop en/of nieuwbouw. Omdat ze vast verbonden zijn met gebouwen is behoud vaak lastig. De **Werkgroep Monumentale Kunst (WMK)** van de erfgoedvereniging **Bond Heemschut** zet zich sinds 2014 in om deze werken te redden, conserveren en herplaatsen. De WMK werkt samen met gemeenten, ontwikkelaars en erfgoedverenigingen. Soms lukt

het om kunstwerken op te slaan en later opnieuw te plaatsen, zoals bij Johan Verheij in Rotterdam. Bij het belastingkantoor in Leiden wordt gezocht naar een oplossing om het werk van Jan Meine Jansen te behouden. Dankzij hun inzet blijft een belangrijk deel van de wederopbouwkunst zichtbaar.

TECHNIEK EN RESTAURATIE

Het werken met glas in beton vraagt om technische precisie. De zware glastegels moeten zorgvuldig gezaagd of gekapt worden, waarna ze in een betonnen raamwerk worden geplaatst. Restaurateurs benadrukken dat kennis van de juiste betonsamenstelling cruciaal is om duurzaamheid te garanderen. "Het is gespecialiseerd werk en de kennis is versnipperd", vertelt **Ellen van der Leeden** (1967), glaskunstenaar en restaurateur. "Je moet ernaar op zoek. Ik ben

daarvoor in het buitenland terechtgekomen, na onderzoek met Nick Vervoort aan de TU Delft naar de eisen en samenstelling van het beton. De intense kleuren en de beperkingen van het materiaal dwingen tot scherpe keuzes in abstractie. Het beton is je tekening. Ik vind het eigenlijk het mooiste dat er is."

ERKENNING EN BETEKENIS

Van der Leeden won in 2019 met een werk in deze techniek de Stevensprijs van het Stevens Institute of Technology in het VK. "Voor mij kwam die winst als een verrassing, maar ik had daar in Engeland voor het eerst het gevoel dat mensen de kwaliteit van bijzondere technieken zien en er waardering voor hebben. Het betekende in Nederland hernieuwde aandacht voor deze 'vergeten groente' van de glaskunst. Daarnaast kreeg ik een aantal mooie op-

Pagina 76: De Franse kunstenaar Henri Guérin (1929-2009) aan het werk, hakkend in een dalles de verre. Foto Didier Taillefer

Ellen van der Leeden, Winnende inzending voor de Stevens Competition, 2019; glas in beton; 40 x 40 x 6 cm

Hernieuwde aandacht voor deze 'vergeten groente' van de glaskunst

drachten en inmiddels ben ik opgenomen in de kennisbank van het immateriële erfgoed.”

Over het belang van behoud is Van der Leeden helder: “Wederopbouwkunst ontstond uit saamhorigheid na een afschuwelijke periode. Kunst werd een integraal onderdeel van de gebouwde omgeving. Niet alleen in kerken, maar ook doorgangplaatsen. Ruimtes die ‘helend’ mogen zijn.” Ze waarschuwt voor het verdwijnen van werken door trage erkenning als monument. “De invulling van vensters wordt vaak niet beschreven, waardoor de waarde van kunstenaars als Meine Jansen, Berend Hendriks en Jan Dijker nauwelijks erkend wordt. Zo zijn er werken verdwenen zonder dat er rekening is gehouden met de kunstenaar of diens erven.”

ONDERWIJS EN OVERDRACHT

Van der Leeden geeft les aan studenten van de opleiding Restauratie Glazeniers bij het **Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen (NCE)**. Het gaat om een verdieping in de technieken van glas-in-lood- en brandschilderrestauraties. Glas in beton komt niet als praktische vaardigheid aan bod, maar wel als erfgoedonderwerp. Studenten leren de historische context en het belang van be-

houd, zodat zij begrijpen hoe glas in beton een ruimte kan transformeren en welke rol het speelt binnen de wederopbouwkunst. “Het is belangrijk dat ze leren zien wat het effect van zulke werken is”, zegt Van der Leeden. “Dat ze begrijpen hoe kleur en licht een gebouw kunnen veranderen, ook al werken ze zelf niet direct met glas in beton. Zo krijgen ze oog voor het bredere erfgoed en de uitdagingen van behoud.” Glas in beton is meer dan een techniek. Het is een symbool van wederopbouw, moderniteit en de kracht van kunst in het dagelijks leven. Het bracht gekleurd licht in kerken, scholen en kantoren en liet zien dat kunst toegankelijk kan zijn voor iedereen. Veel werken zijn verloren gegaan, maar dankzij de inzet van de WMK en erfgoedliefhebbers worden er steeds meer gered. Zo blijft de betekenis van glas in beton levend voor toekomstige generaties.

Evangelische Gemeente Ommoord:

www.evgom.nl

Ellen van der Leeden:

www.lux-nova.nl

Stevens Competition:

www.visitstainedglass.uk

Hermine van der Does:

www.vanderdoesglas.com

HERMINE VAN DER DOES

Hermine van der Does (1964) is een professioneel opgeleide glaskunstenaar en glazenier. Ze werkt ruim 30 jaar samen met technisch instrumentmaker Ronald Jonker, sinds 2011 in hun atelier Glas en Licht in het Gelderse Laren in de Achterhoek. Van der Does beheerst de technieken glas in lood zetten, zandstralen, brandschilderen en glasapplicatie, ze bewaarde zich in glasfusing, glasbuigen en schilderen op glas en doet restauratiewerk.

Met haar kunst wil ze een brug slaan tussen wetenschap en kunst en de kijker uitnodigen om met een vernieuwde blik naar de natuur en het universum te kijken. Hermine van der Does schrijft voor GLAS over technieken in de glasereld.